

Н.М. Момот,
канд. філол. наук
Університет економіки та права “КРОК”

**Щоденниковість та автобіографізм у повісті Т.Шевченка “Близнець”
(філософська інтерпретація)**

Diary-structuring and Autobiographism in T.Shevchenko's
“Twins” novel
(philosophic interpretation)

У статті осмислено щоденниковість та автобіографізм у творчості Т.Шевченка як еволюцію самозаглибленого антропоцентризму. Підкреслено динаміку самопізнання поета: поезія – проза – Щоденник (Журнал). В основі дослідження – обґрунтування частково щоденникової, частково автобіографічної складових у побудові тексту повісті “Близнець”. Виконано ідейно-тематичний аналіз змісту, зазначено багатоплановість твору й визначено глибоко філософську тему України як основну.

The article studies diary-structuring and autobiographism in T. Shevchenko's works viewed as the evolution of a self-withdrawn anthropocentrism. It emphasizes the dynamics of the poet's self-actualization developing from poetry to prose to Diary. The research focuses on the substantiation of the text composition aspects in the novel “Twins” which is both partially diary-structured and partially autobiographical. The article analyses the content of the masterpiece in terms of concept and theme. It specifies the counterpoint of the studied work of fiction as well as its deeply-philosophic theme of Ukraine as a keystone.

Постановка проблеми

Природним є тяжіння суб'єкта до розуміння світу й самого себе в ньому. Цей самозаглиблений антропоцентризм притаманний багатьом письменникам. Не винятковою у цьому аспекті є постать Тараса Шевченка. У

його творчості спостерігається еволюція автобіографізму. Починаючи з відображення у поезії трагічної долі українського народу та власної знедоленості, переходячи до автобіографічних повістей і завершуючи Щоденником. Такий шлях розвитку цього літературного явища у творчому доробку Шевченка. Філософські роздуми в поезії побудовані на тому, що особиста доля поета й доля його народу стають віддзеркаленням одне одного. Автобіографічні повісті – це погляд на себе збоку, проекція особистості автора на образи власних героїв. “План героя обмежений його власним кругозором, тут сам герой бачить, згадує, оповідає, оцінює. У плані ж “автора” всі ці моменти плану героя стають предметом спостереження й оцінки, характеризують героя, будують його образ в інтерпретації “автора”, який привносить у нього і свій надлишок бачення, і своє осмислення й оцінку” [7;7]. Розвиток автобіографічності у творчості Шевченка отримав логічне завершення у вигляді Щоденника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Існує загальноприйнята думка, що повісті, писані російською мовою, та Журнал (Щоденник) у Шевченковій літературній спадщині треба розглядати як явище єдиного порядку (О.Білецький, М.Шагінян, О.Піпін та ін.). Ці твори об’єднали, класифікувавши їх як “російська проза Шевченка”. Звичайно, спільним є головний стрижень – автобіографізм та психологічне підґрунтя, яке спонукало до таких творів (комплекс самості, який призвів до самозаглиблення, а згодом – і самопізнання). Розмежувати ці твори потрібно, оскільки як безперечною є художність повістей, так і фактографічність Щоденника, незважаючи на присутні в ньому елементи белетристики.

Документально-художня проза була домінуючим жанром у розвитку літератури 30-50-их років 19 століття. Л.Толстой розпочав свою творчість щоденником і поступово перейшов до “Дитинства”, тобто до автобіографічної прози. Це тенденція того часу. Шевченко ж намагався реалізувати свій душевний імператив в Автобіографії, автопортретах і

Щоденнику. Особливо в останньому відчувається глибокий психологізм: на відміну від Автобіографії, Щоденник був написаний не на замовлення; літературний автопортрет присутній і в Щоденнику, але в ньому він рухомий і фіксує зміни особистості в часі. Це – “живі сторінки”. В перші роки, відразу після смерті Шевченка, в частковому, а пізніше повнішому надрукуванні тексту Щоденника за ним закріпилося стале визначення – “документ”. (“Це справжній, не надуманий і навмисне не вигаданий, не прикрашений і не підроблений великої душі документ”, С.Єфремов [4;58]; “...в “Журналі” Шевченковому на перший план виступає його документальність”, І.Айзеншток [1;24]).

Але яким був шлях Шевченка до Щоденника? Починаючи від наскрізь автобіографічної поезії, він підійшов до прози. Як зазначено вище, сама доба, в якій жив поет, спонукала до цього. В центрі культури – процес саморозкриття, самообґрунтування. Тяжіння до щоденникових тенденцій у Шевченка спостерігається у повістях російською мовою. Це підкреслив В.Гітін у статті “Спільні риси побудування Шевченкової прози та його “Журналу” (на матеріалі повісті “Художник”) [2]. Але не менш цікавою в цьому аспекті є повість “Близнецы”.

Розповідь починається з детального опису перших двох днів, які стали знаменними у житті бездітної родини. Крім того, коментування автора щодо понеділка чимось нагадує перший запис у Щоденнику про складаний ніжик. Звичайно, що сюжет, в якому розповідається життя близнюків від народження до зрілого віку потребує за всіма канонами наратології розгортання певної хронології, але в Шевченка вона дуже деталізована (щоденникова), нагадує європейські романи виховання. Поява головних героїв – це щоденна фіксація; розповідь про старого Сокиру розпочинається з деталізації його біографії (походження батька та матері) – це щоденник років (“...юному Сокире подходило к седьмому году...”, “На пятнадцатом году своего возраста...”). Навчання Зосима та Саватія з домашнім учителем Степаном Мартиновичем теж супроводжується певною хронологією: “...2

октябрю явився Стёпа один на хуторі и, прочитав обычную молитву, принялся за дело”; “К 1-му декабря, т.е. в продолжение двух месяцев, был выучен букварь...”. Поїздка Никифора Федоровича та Парасковії Тарасівни до Полтави нагадує подорожній щоденник: “В одно прекрасное утро, то есть часу около десятого, из хутора выехала туго нагруженная бричка...”; “...на другой день, оставивши Яготин,...поехал Гетманским шляхом через Ковалёвку...”; “Прогостивши денька два в Городище, они на третий день двинулись в путь...”; “По истечении пяти с половиною седмиц возвратился после долгого отсутствия на свой хутор и Никифор Фёдорович и Прасковья Тарасовна”. І нарешті справжній епістолярний щоденник – “Оренбургская муха” Саватія Сокири.

Очевидно, що підґрунтям такої щоденниковості у прозі Шевченка є індивідуальна манера, якою у нього є автобіографізм. Це не манірність, а індивідуальний художній почерк. Якщо поезія – це розуміння своїх витоків-джерел та поетичне самовираження, то проза і Щоденник – це філософське самоспостереження. Але загалом вбачається цілісна динамічна система з єдиним комплексом тем і мотивів.

Якщо простежити за сюжетом повісті “Близнецы”, то принаймні чотири постаті нагадують або фрагменти біографії, або прямо вказують власне на самого Шевченка: автор-розповідач, Саватій Сокира, земляк-розкольник (про нього згадує Саватій у своєму щоденнику), художник Шевченко. Якраз саме ті фрагменти, які безпосередньо взяті з життя поета, відзначаються більшою художністю, насичені описами краєвидів, місцевостей, є більш художньо довершеними. Текст повісті за будовою неспівмірний із розвитком сюжету, тобто відчувається, що ті частини, які Шевченко вибудовував штучно, є стислими, насиченими короткими діалогами, час від часу розповідь переривається ліричними відступами автора. Фрагменти, взяті безпосередньо з пережитого самим автором, значні за обсягом, відзначаються деталізацією викладу. Відчуваючи таку неспівмірність, письменник саме тому, мабуть, надає форму щоденника тій

частині тексту, де розповідається про перебування Саватія Сокири в Оренбурзі. Як елемент, який допомагає віддалити образ автора-розповідача власне від нього самого, у текст введено реальну постать художника Шевченка. Крім того, варто зазначити автобіографічну інтертекстуальність Щоденника, пов'язану з “Близнецами”. У повісті є епізод, коли Степан Мартинович Левицький опинився в оточенні хору півчих: “На другой день, часу в четвёртом пополудни, фургон, начинённый певчими, нёсся, вздымая пыль, по Переяславской дороге и, подъехав к корчме близ хутора Абазы, остановился. Дисканты просили пить, а басы просили выпить” [9;46]. У Щоденнику (запис від 11 липня 1857 р.) сновидіння нагадує цей епізод: “По улице ездили в старосветском огромном берлине огромные рыжие пьяные монахи, и между ними очутился мой трезвый друг Семён Гулак-Артемовский” [10;51]. Таке автоінтертекстуальне повторення, коли наступні тексти “пам’ятають” або “нагадують” попередні, спостерігається в епізоді повісті, коли в одному із записів Саватій Сокира описує свого земляка, “находившегося при описной экспедиции на Аральском море и возвратившегося в укрепление с широчайшей бородою, где уральские козаки (не исключая и офицеров) приняли его за своего расстригу-попа, за веру пострадавшего (земляк-то, видите, был из числа несчастных), и [он] знай благословляет их большим крестом да собирает посильное подаяние натурою” [9;99-100]. У Щоденнику (запис від 16 липня 1857 р.) поет розповідає, як після тримісячного плавання по Аральському морю він, “с широкою, как лопата бородою”, уральським козакам видався священиком, мучеником за віру. Єсаул Черторогов упав перед ним на коліна: “Благословите, говорит, батюшка, мы, говорит, уже всё знаем. – Я тоже, не будучи дурак, смекнул, в чём дело, да и хватил самым раскольничьим крестным знамением. Восхищённый есаул облобызал мою руку и вечером задал нам такую пирушку, какая нам и во сне не грезилась” [10;57]. Тобто реальні спогади поета виражаються у численних модифікаціях пам’яті.

Всі елементи автобіографічності у творчості Шевченка мають імагнативні ексцеси думок (дитинство – скарб його спогадів, доля поета – це доля українського народу), які містять психологічний драматизм життя. Ці ж думки втілилися у повісті “Близнецы”. Твір наскрізно просякнутий ностальгією за Україною (історія, природа, звичаї, традиції тощо). Сюжетні елементи, так чи так пов’язані з українством, змальовані з неприхованою любов’ю до всього українського, а в деяких моментах ці картини можна назвати ідилічними. Глибока тема України, а конкретніше – вплив імперської Росії на духовність українців є більш філософською, аніж звичне трактування повісті “Близнецы” як роману виховання [3]: залучення українців до служби при дворі “на благо отечества”, показ впливу “воєнного сословия” на духовний розвиток особистості, який призводив до морального звиродніння.

Родина Сокир – заможні люди, християни-українці, які не забували звичаї та історію свого народу. Родовід іде від прадіда Кирила Сокири, який служив при дворі Петра III. Шевченко натякає на дворянське коріння і зазначає: “Геральдический дуб дома Сокиры не восходит до баснословной вышины и насаждён в тёмной дворянской дуброве дедом Никифора...” [9;17]. Спостерігається неприязнь автора до “темного” дворянства. Красномовною є доля такого українця: “Через год же или через два оставил свою молодую жену и годовалого сына, записался портупей-майором в себулдинцы и ушел с полком за пределы Малороссии” [9;18]. Кирило Сокира вчинив спротив такому становищу, тому зазнав звичної для тих часів участі: “Вскоре начали себулдинцев обращать в регулярные войска, чему немало сопротивлялся и майор Сокира, за что с прочими супротивниками и был казнён...” [9;18]. Шевченком була вибрана саме така колізія ”родословного дуба дома Сокиры”, оскільки це історія України та найболючіша тема в ній, яка завжди хвилювала самого автора і є однією з головних у всій творчості (не виключенням стала і проза). Доля Федора, єдиного спадкоємця, є не менш показовою. Релігійне виховання та навчання, знайомство з Григорієм Сковородою є елементами, які демонструють життя не конкретної людини, а

цілого народу. Шевченко фіксує відтинок певної доби та ознаменовує її якоюсь значною для нашої історії постаттю. Звичайно, що для буденного сюжету повісті це не обов'язково. Але тут вгадуються глобальні наміри автора. В коротких описах буття кожного члена родоводу Сокир вбачається доля українця в різні історичні епохи. Протягом кількох сторінок кінокадрами проходить історія України, змальована кількома промовистими штрихами: “...Фёдор Сокира...присоединился к запорожской братии. После этого происшествия след его оказался на Великом Запорожском Лугу, и в числе запорожских депутатов, вместе с Головатым, он является Екатерине Великой. Потом является на нецеремонном обеде у генерала Текелия. И, по уничтожении низового запорожского войска, возвращается благополучно в город Переяслав с чином капитана и правами потомственного дворянина” [9;19]. Навчання ж Никифора Сокири нагадує долю власне самого Сковороди: знання мов; віршування; навчання музиці та мандри українськими селами й містами, під час яких навідував святі місця, спілкувався з друзями, читав філософські трактати, давав уроки музики; бажання отця Григорія Гречки звернутися до Бортнянського, “потому что видел в молодом Сокире решительный гений музыки и голос архангельский” [9;21]. Майже біографія великого філософа. Ідилічність образу підпанка підкреслена тим, як він розпорядився дідівщиною, що залишилася йому в спадок: роздав землю і завів пасіку, яка давала прибуток і не потребувала найманих робочих рук. “Счастливый, стократ счастливый человек, умевший отстранить от себя всё недостойное человека и довольствоваться только благом, приобретённым собственными трудами” [9;24], - у цих словах вгадується закладена Г.Сковородою філософська концепція “сродної” праці. Хоча автор кількома словами прохоплюється про німецьку чистоту та порядок у всьому, які перейняв Никифор, але все ж таки ностальгія Шевченка за всім щиро українським дивно вплетена в образ кожного героя повісті. Дружина Никифора, Парасковія, кращою видається йому в національному костюмі (бо й сам ходить у широких китайчаних червоних

шароварах); з усіх слов'янок саме чорнобриві українки користуються славою охайних господинь; хоча по господарству допомагає Марина, Парасковія Тарасівна власноручно годує всіляку живність. Родина Сокир – глибоко релігійна, кожної неділі та на свята вони відвідують храм. Шевченко намагається підкреслити тонку натуру Никифора (освіта, вибудувана на античних зразках, зробила її такою) тим, що навіть вибір самого храму, в якому душа покликана поєднатися з Богом, зроблений у гармонії з візуальним сприйняттям оточуючого. Коли у храмі Благовіщення встановили новий іконостас і порушилася гармонія співу семінаристів, він став їздити в Успенську церкву. Як тільки знищили один із куполів, став відвідувати Покровську. І тут несподівана кульмінація цього шукання духовної гармонії: “Церковь во имя Покрова, неуклюжей и бесхарактерной архитектуры...В этой церкви хранится замечательная историческая картина кисти, можно думать, Матвеева, если не иностранца какого...Никифор Фёдорович подходил к образу Покрова и долго любовался им...” [9;27]. Тут проривається художній смак Шевченка-митця.

Найвищим виявом ментальності українців є тема дітей як продовження роду. Але якби це було так банально, як і в загальносвітовому розумінні та сприйнятті цієї філософської теми, то навряд чи Шевченко надавав би цьому такої значущості. Для українців – це не тільки родовід, а й благословення Боже. Цю тему започаткував Г.Квітка-Основ'яненко у сентиментальній повісті “Маруся”. (Наум Дрот тільки завдяки постійним молитвам дочекався народження доньки і після її втрати тільки віра в Бога допомогла вижити). Таке ж благословення наступає і в родині Сокир, коли вони знаходять близнюків: “Ну, благодарим Тебе, Господи наш милосердный, - проговорила она [Прасковья], крестясь и бережно подымая вместе со свиткой двух красеньких малюток, - наградил-таки Ты нас, Господи, на старости лет” [9;13]. В українців дуже відчутним є зв'язок батьки-діти. Архетип могили присутній у народному фольклорі як образ пам'яті, яку збережуть саме діти, прийшовши на могилу до батьків. Інші народи по-різному трактують смерть

людини і пам'ять про неї: в Індії прах розвіюють за вітром, у мусульман та католиків будують склепи, більш давні цивілізації будували кургани та саркофаги; тобто людина або з'єднувалась зі стихіями, або переходила в потойбіччя, як в інший світ. У слов'ян – це злиття з землею. Саме цей архетип є визначальним у слов'янській культурі. Земля як останній прихисток, а могила – пам'ять, яка залишається на її поверхні. Цю тему власне сам Шевченко активно втілював у поезії. У поемі “Катерина” цей факт набуває кульмінації. Батьки оплакують живу доньку і переймаються тим, що вже не буде кому заплакати на їхній могилі. Моральна втрата дітей – це втрата й фізична.

А хто ж мою головоньку
Без тебе сховає?
Хто заплаче надо мною,
Як рідна дитина?
Хто посадить на могилі
Червону калину?
Хто без тебе грішну душу
Поминати буде?..
Пішла в садок у вишневий,
Богу помолилась,
Взяла землі під вишнею,
На хрест почепила..
В чужу землю чужі люде
Мене заховують [8;97].

У повісті “Близнець” та ж лінія, що діти “смолоду на потеху, под старість на допомогу, а по смерті на wspomин души”. Все найдорожче треба було передати саме дітям у спадок (мова йде не стільки про матеріальні багатства, скільки про духовні). Батько Никифора залишив духовний заповіт у міській ратуші: частину бібліотеки, Біблію, французьку енциклопедію, рукопис літопису Кониського з дарчим написом, скрипку та гуслі. Все це

залишитися потім Зосі й Ваті. З яким трепетом беріг Никифор цінні речі, але як поглумився над ними Зосим і як прикро це вразить Саватія. Чи дійсно Шевченко мав на увазі цінні речі, чи пам'ятки культури: кому дістались у спадок і як українці вміли їх берегти? Близнюки є головними героями повісті. Не одна дитина. Звичайно, простежується чіткий намір порівняти. Феномен близнюків був предметом осмислення найрізноманітніших жанрів фольклору: міфи, казки, легенди, балади тощо. Він відображений в обрядах, у художньому мистецтві і, звичайно, в художній літературі. Культ близнюків-богів існував у найдавніших цивілізаціях: Осіріс та Ісіда у Давньому Єгипті, Ормузд й Аріман у Давньому Ірані були близнюками, як і декілька пар близнюків-богів у Месопотамії у вавілонян та ассірійців [5]. Близнюкові боги характерні для Китаю та Індії. Це було притаманно й Елладі, причому деякі з них ввійшли в загальноєвропейську культуру. Такими були, наприклад, близнюки Аполлон (Феб) й Артеміда – загальноеллінські божества Сонця та Місяця, діти Зевса й богині Латони. Те ж можна зазначити про братів-близнюків Кастора і Поллукса, які були оспівані Феокритом. Образи і життя близнюків-святих – Косми й Дем'яна, Флора й Лавра є і в російській культурі. Ці святі вважаються благодійниками людського роду, а Косма і Дем'ян – як цілителі-безсрібники. В античних міфах зустрічається багато пар-близнюків, які були майже антиподами і мали різкі відмінності: вітри Борей і Зефір; божества Рима Юпітер і Юнона; засновник Рима Ромул та його суперник-близнюк Рем. У міфах і культурах відобразилась двоїстість ще й як певне відхилення. Наприклад, з'єднані близнюки Моліони з еллінської міфології з двома головами та двома парами рук і ніг; дволикий римський бог Янус. У найдавніших культурах існувало забобонне вірування в те, що народження близнюків – явище надзвичайне, оскільки у звичайних людей повинна народжуватися одна дитина, а якщо їх дві, то участь у цьому брав злий або добрий бог. Образи близнюків присутні в казках: А.Афанасьєв “Два Івана – солдатських сини”, брати Грімм “Два брати”. Як літературний сюжет ця тема присутня в художній літературі: І.Тургенєв “Близнюки” (вірш у

прозі), Ж.Санд “Маленька Фадетта” тощо. Багатопланова повість Шевченка “Близнецы” не стала виключенням у виборі цієї теми (поема “Великий льох” також містить притчево-міфологічну структуру близнят). Хто ж справжні батьки підкинутих дітей? Відповідь на це питання ховається вже на початку повісті. Автор подає коментар про “воинское сословие”, кавалерійський полк, який вирушив із Переяслава у понеділок, не проминувши зазначити, що тільки “безпардонна военщина” не вірує у святі заповіді батьків і дідів про критичність цього дня. Шевченко вказує, що це може бути француз або німець, розуміючи під цим просто чужинця. Результати цієї стоянки полку теж зазначені, особливо для “прекрасного пола”. Далі сюжет подає образ невідомої молодій жінки, яка, йдучи Київським шляхом, звернула в зелене житнє поле. Тут і народилися близнюки: “Посмотри, у их, сердечных, и пупки зелёною соломинкою перевязаны”[9;14]. Тобто Шевченко подає ще одну характерну для його творчості тему – доля покритки. Мати – покритка, батько – москаль. Трагічна, притаманна для тих часів картина: покритка намагається прилаштувати своїх дітей, як правило, підкинувши у заможну бездітну родину (часто наймитуючи там), покінчує життя самогубством. Автор зазначає, що діти не кинуті там же в полі: “...она остановилась у поворота и, подумавши немного, кинула выразительно головою, как бы решаясь на что-то важное, пошла быстро по маленькой, поросшей споришем дорожке, ведущей к хутору старого сотника Сокиры” [9;12]. І тут вражає Шевченкове розуміння дівочої української душі та намагання хоч якось виправдати нерозумних землячок тим, що браві солдати перебували тривалий час в українських селах: “...если полк, чего Боже сохрани, простоит на квартирах хоть несколько дней, тогда...многие из гражданок провожали усачей своих до села N.” [9;12]. Така доля матері байстрят. Автор переносить їх в умови зразкової родини. Никифор Федорович та Парасковія Тарасівна роблять все за українськими звичаями й традиціями: замовили панахиду по утопленій матері, похрестили дітей, вибрали імена, як годиться в українців, ростили, виховували, навчали. І знову за сюжетом зустрічаємо визначну для

того часу постать: діти, Зося та Ватя, навчаються у полтавській гімназії, попечителем якої є І.Котляревський. Шевченко створив перший художній образ відомого автора “Енеїди”. Перебуваючи у Полтаві, він зробив замальовку хати поета, збирав про нього спогади серед населення. Все це знайшло свій вияв у повісті “Близнецы”. Знову ж таки, чи необхідно для звичайного сюжету вводити образ саме І.Котляревського? П.Ротач у книзі “Від Яготина до Полтави” зазначає: “Розуміння Т.Шевченком ролі І.Котляревського, яку він відіграв в українській культурі, оцінка ідейно-естетичного значення його творчості – все це знайшло місце в одному з ранніх віршів Т.Г.Шевченка “На вічну пам’ять Котляревському” (1838). В імені Котляревського Шевченко уособлював Україну, її природу, народ, пісні, літературу.... “Енеїда”, як відомо, була народною книгою, її не просто читали, за нею навчалися читати. Народність поеми підкреслював Т.Шевченко ще 1838 р. у згаданому вірші. А в повісті “Близнята” він дає характеристику “Енеїди” вустами самого народу” [6;30-31]. Як період дитинства Зосі та Ваті, так і навчання у гімназії підкреслюють однаковість близнюків. Але через всю сюжетну лінію голосом автора-розповідача проходять філософські розмірковування з приводу того, що ж стане причиною такої різної моралі в зрілому віці. Це ще одна тема такої різнопланової повісті. Шевченко дає кілька тез народної мудрості: “Каков из колыбельки, таков в могилку”, “...живые детские впечатления так живущи, что умирают только вместе с нами...” [9;16]. Автор збирається провести експеримент, результат якого йому відомий, але всі причини прямо не сказані. У п’ятирічному віці вони схарактеризовані так: “Разве только, что они похожи друг на друга...А больше ничего” [(;30]. Вже відчувається прихована думка про те, виховання чи гени справжніх батьків (покретка і москаль) стануть домінантою у визначенні долі героїв. У підлітковому віці автор підкреслює схожість натур дітей, збіг бажань: “...они походили друг на друга всем существом своим”. Коли прийшов час визначатися з навчальним закладом для близнюків, то всі, крім Парасковії Тарасівни, розуміли, що

тільки цивільна служба є вдалою кар'єрою. Чому Шевченко демонструє саме такий вибір жінки, чим вона керувалася? Невже тільки гарним бравим виглядом офіцерів? І це помітно, коли Парасковія Тарасівна переповідала поїздку в Полтаву та гостини в Городищі: “Прекрасный человек Лев Николаевич! А какие у него деточки, просто ангелы Божии, особенно Наташа...так полюбила моего Зосю, что заплакала, когда прощались” [9;48]. Інший красномовний факт на підтвердження цієї думки, коли тихим голосом, щоб не чув Никифор Федорович, дружина переповідала відвідини театру в Лубнах: “Просто прелесть! Настоящий офицер той козак-стихотворец...А как дойдёт до слов: “Ему Маруся навстречу бежит”, да и пробежит немножко и ручки протянет, как будто до офицера...чи то, до козака-стихотворца, я не вытерплю, бывало, просто зарыдаю, так чувствительно”...Никифору Фёдоровичу страшно не понравился знаменитый “Козак-стихотворец” [9;55]. Адже всі розуміли моральний бік життя “воинского сословия”. Карл Осипович, хрещений батько, підтримав Никифора Федоровича, зазначивши: “Обоих по штатской...”. Степан Мартинович, учитель, рекомендував у семінарію, а шукаючи в Полтаві гімназію, “к кадетскому корпусу он боялся и близко подойти, говоря: “Все москали, може, ще й застрелять”. Експеримент автора набуває розвитку, коли близнята навчаються в різних навчальних закладах, хоча І.Котляревський у листі до родини Сокир зазначав, що краще було б повести їх однією дорогою. І тут знову звучать роздуми про “психический опыт”. Перші ознаки кадетського виховання відзначені попечителем у тому ж листі: “Раз у меня Зося попросил гривенник на какую-то кадетскую потребу”. Парасковія Тарасівна, відчуваючи свою помилку (“...Никифор Фёдорович взглянул на неё по-своему, и она умолкла”), намагалася виправдати сина. Коли дитячі листи змінилися іншими, в яких “начал определяться характер пишущих”, Шевченко не прямо вказує на однакове становище близнюків, але на різне ставлення до життя: “Зося писал...что он почти нищий между воспитанниками...А Ватя...о нищете своей не упоминал”. Зосим добре склав випускний екзамен, отримав високі бали у

всіх науках і по фронту був першим, тому й направлений на службу до дворянського полку в Петербург. Карл Осипович зазначав, що з нього гарний може вийти офіцер, полковник, генерал і навіть фельдмаршал. Це буде залежати від нього. Саватій екзамен склав майже задовільно і отримав нагороду: ректор публічно вручив Вергілієву “Енеїду”. Читач спостерігає за продовженням експерименту, який на цьому буттєвому етапі означений словами Б.Хмельницького з уст Никифора Федоровича: “Що буде, то те й буде. А буде те, що Бог нам дасть” [9;61]. Коли один із хлопців служить у дворянському полку, а інший навчається в університеті, різниця між ними стає досить відчутною. Шевченко пише про заняття юнаків: Зосим працює над військовим вишколом (він прапорщик), Саватій, поглинаючи ази медицини, збагачується духовно (читає, бере уроки гри на гусях, цікавиться мистецтвом). У той час, коли стрімко зростає кар’єра Зосима (гвардійський прапорщик, капітан), Саватій тільки закінчує університет і отримує скромне звання лікаря. Але вже тут читач спостерігає те, що один із близнюків повторив долю свого кровного батька (та й прізвище взяв красномовне – Сокирін, про що раніше зазначив названий батько як про недобрий знак). Тема покритки знову зринає, коли Шевченко оповідає долю дружини Зосима, Якилини. Кульмінація психологічного експерименту – Никифор Федорович розповідає Саватію про те, як він з дружиною знайшов на хуторі близнюків. На пам’ять про таку радість були посаджені дві липи, привезені з архієрейського саду. Названий батько говорить про те, що вони високі й гарний цвіт дають: “Вас же с братом не судил мне Господь на старости лет видеть такими же одинаково прекрасными, как эти липы. Брат твой оскорбил благородную природу человека” [9;69]. Природа зростила два однаково прекрасні дерева, а природа людини залежить не тільки від благодатного ґрунту. Як присуд звучать слова Никифора Федоровича, які й є висновком: “...я сам виноват...Но это было её желание, чтобы видеть его офицером, а не благородным человеком” [9;69]. Читач розуміє, що офіцер і благородна людина – речі абсолютно протилежні. Після такої щирої розмови з названим

батьком Саватій попросив скрипку, дорогу Никифору Федоровичу як пам'ять про отця Григорія. Промовисто автором підібрана пісня, яку заграє Ватя:

Чи я така уродылась,
Чи без доли охрестылась? [9;70].

Розв'язкою цього виховного експерименту є слова Зосима до Парасковії Тарасівни: “Я тебе такой же сын, как ты мне мать”. Шевченко так прямо й не сформулював своєї авторської думки щодо цього, лише натякнув устами Саватія: “Нет, воспитание скорее ничего не сделает из человека или только опошлит его, но превратит его в грубое животное никакое воспитание не в силах. Что же, наконец, довело тебя до этого жалкого состояния, мой бедный Зосю? И я не мог в себе найти ответа” [9;92]. Автор це залишив на розсуд читача.

Феномен Тараса Шевченка (міфологічний, неміфологічний) – явище загальноновизнане. Якби таким простим було прочитання його творів, то чи вартою уваги багатьох поколінь була б уся творчість і власне постать самого поета? Повісті російською мовою потребують подальшого вивчення. Багато дискусій є з приводу художньої вартісності спродукованих ним прозових текстів, але розуміння змісту, закладеного автором у сюжет, потребує глибокого філософського осмислення.

Література

1. Айзеншток І.Я. Академічний Шевченко // Червоний шлях. – 1928. - № 4. – С. 110-117.
2. Гітін В. Спільні риси побудування Шевченкової прози та його “Журналу” (на матеріалі повісті “Художник”) // Світи Тараса Шевченка: Зб. ст. до 185-річчя з дня народження поета. – Нью-Йорк – Л.: Наукове Товариство ім. Шевченка, 2001. – С. 165-183.
3. Грицюта Н.М. Проза Т.Шевченка в контексті розвитку європейського роману виховання: Автореф.дис.канд.філол.наук: 10.01.01. – К.: НАНУ. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка, 1993. – 20 с.

4. Ефремов С.А. Шевченко в своём Дневнике // Украинская жизнь. – 1914. - № 2. – С. 58-59.
5. Канаев И.И. Близнецы. – М.-Л., 1959.
6. Ротач П. Від Яготина до Полтави. Тарас Шевченко і Полтавщина. Полтава: Верстка, 2002. – Кн.2. – 260 с.
7. Смілянська В.Л. “Святим огненным словом...”. Тарас Шевченко: поетика // Смілянська В.Л. Шевченкознавчі роздуми: Збірник наукових праць. – К.: НАНУ. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка, 2005. – С. 6-203.
8. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / НАНУ. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К.: Наукова думка, 2003. – Т.1: Поезія 1837-1847. – 784 с.
9. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / НАНУ. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К.: Наукова думка, 2003. – Т.4: Повісті. – 600 с.
10. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / НАНУ. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К.: Наукова думка, 2003. – Т.5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. “Букварь южнорусский”. Записи народної творчості. – 496 с.